

Het oude kerkhof aan het Hoogpad te Sauwerd.

Mocht u een deze dagen langs het Hoogpad te Sauwerd wandelen, blijf dan eens een ogenblik stilstaan bij dat merkwaardige, 3 hoekige schapenveldje op het hoogste punt van de terp.

Aan dit stukje land zijn meer herinneringen verbonden dan men op het eerste gezicht zou zeggen.

Dat dit veldje eens een kerkhof is geweest, is nog te zien aan enkele verwaarloosde grafzerken, die hier en daar boven het gras uitsteken, en de meeste inwoners van Sauwerd weten ook nog wel dat hier eens een oud kerkje heeft gestaan.

Maar verder zegt dit terreintje de meesten van ons niet zoveel.

En dat is jammer, want het heeft een rijk historisch verleden.

Om enig inzicht te krijgen in de gebeurtenissen die zich op deze plek hebben afgespeeld is het noodzakelijk een duik te nemen in de geschiedenis van de terpdorpen. Het oude kerkhof was eens het middelpunt, tevens hoogste punt, van de wierde.

Eeuwenlang was dit gedeelte

van de terp onbebouwd gebleven, omdat de vroegste bewoners dit hoogste punt nodig hadden bij overstromingen, die veel voorkwamen, omdat de Groninger kusten vóór het jaar 1000 nog niet met dijken beveiligd waren. Wanneer zo'n overstroming optrad, werd het vee naar het hoogste punt van wierde gedreven en ook de mensen vonden er een veilig heenkomen, als de vloed tenminste niet te hoog werd.

Het is mogelijk dat dit hoogste punt in deze tijd al een religieus karakter had, b.v. omdat er zich een heidens heiligdom (heilige eik?) of offerplaats bevond, maar dit valt moeilijk te bewijzen. Zeker is in ieder geval dat zich in het Groningerland vele van die heilige heidense plaatsen hebben bevonden. Nadat de in Wierum (Fr.) geboren Liudger omstreeks het jaar 790 in Hunsingo (waartoe ook Sauwerd behoort) het Christendom gepredikt had, werden deze heiligdommen langzamerhand vervangen door eenvoudige, christelijke kapelletjes.

Dit proces van kerstening heeft eeuwen geduurd. Pas in het begin der 11de eeuw was het heidendom voorgoed overwonnen.

Overal in de Ommelanden stonden toen de kleine, van hout opgetrokken, christelijke kapelletjes, in vrijwel de meeste gevallen op de top van de wierde.

Of dit in Sauwerd ook het geval is geweest zou een archeologisch onderzoek onthullen. Maar zeker is dat op het terreintje aan het Hoogpad, aan het eind der 12de eeuw, een eenvoudig tufstenen kerkje werd gebouwd, met een losse toren iets ten zuiden van de kerk.

Zo'n toren diende om de klok te kunnen herbergen, maar had ook andere belangrijke functies. Soms gebruikte men de toren als gevangenis en werden er landlopers, bedelaars of misdadigers in onder gebracht.

Maar de belangrijkste functie was wel die van verdedigingstoren.

Vooral in de 15de en 16de eeuw, toen het Groningerland veel te lijden had onder rondtrekkende soldatenbenden, zal de toren aan het Hoogpad heel wat keren dienst gedaan hebben als vluchtplaats voor de bewoners van Sauwerd, die in hun eigen (houten) huisjes niet veilig waren, maar zich vanuit deze stenen toren konden verdedigen.

En ook het kerkje had niet uitsluitend een religieuze bestemming, want behalve kerkdiensten werden er vergaderingen gehouden of verkiezingen, of zelfs openbare verkopeningen. Ook werd er recht gesproken, zowel over kerkelijke (seendrecht) als over wereldse zaken.

De redger (in de meeste gevallen de bewoner van de Onstaborg) stond daarbij op een grote steen, die vlakbij de zuidelijke ingang van de kerk was opgesteld. Niet al te ernstige vergrijpen werden vaak gestraft door de veroordeelde zondags voor het kerkvolk te kijk te zetten.

In sommige kerken in O.Friesland treft men de halsijzers nog aan, waarin de gestraften bij zo'n gelegenheid werden geklonken. Soms vonden terechtstellingen plaats, waarschijnlijk aan de noordzijde van de kerk, omdat men die kant beschouwde als de kant waar de duivel en andere kwade machten huisden.

Het is mogelijk dat de brandstapel waarop in 1547 in Sauwerd een "HEKS" werd verbrand ten noorden van de kerk aan het Hoogpad stond opgesteld. Angst of een zekere schroom voor het kerkhof, zoals we dat nu vaak aantreffen, kende de middeleeuwse mens niet. Hij kwam er bij wijze van spreken dagelijks, omdat zich hier een belangrijk gedeelte van het dorpsleven afspeelde.

Aan de kerkdeur hing b.v. het mededelingenbord, waarop de geboden en verboden van de besturende macht werden meegedeeld, evenals de huwelijksaankondigingen, de doodsberichten, rechtzaken e.d.

En hoe vreemd het ons ook in de oren mag klinken, ook de jaarlijkse kermis werd op het kerkhof gevierd, er werd handel gedreven, en de "notaris" (meestal de borgheer) sloot er allerlei contracten af.

Kerk en kerkhof namen dus wel een zeer centrale plaats in in het middeleeuwse (en latere) dorpsleven en verenigden in zich de functies van kerk, gemeentehuis, dorps huis, dorpsplein, markt, feestterrein en tenslotte begraaftplaats.

Maar er is nog iets dat het oude kerkhof aan het Hoogpad interessant maakt. Onder dit hobbelig stukje land moet zich nog de grafkelder bevinden van het beruchte Vetkopergeslacht Onsta.

De fam. Onsta bewoonde eeuwenlang de borg Onsta, iets ten westen van het oude kerkhof gelegen. Deze familie maakte in Sauwerd en omstreken de dienst uit, zowel in het kerkelijk als in het maatschappelijk leven. Overall in het oude kerkje trof men herinneringen van deze familie aan. Zo was er b.v. een privé-grafkelder onder het koor van de kerk, waar alle Onsta's na hun overlijden werden bijgezet.

In 1832, enkele jaren voordat de kerk wordt afgebroken, bezoekt de amateur-historicus J.G. Rijkens deze grafkelder en raakt ervan onder de indruk. "Hij is gelijk een kruiskerk van binnen", zegt hij in een verslag over dit bezoek.

In 1841, als de kerk juist afgebroken is, bezoekt hij nogmaals deze plaats. Hij vindt dan alleen nog een grijze lijkzerk, die -zoals hij zegt- de plaats aanduidt waar zich de merkwaardige grafkelder van de Onsta's bevindt.

Klaarblijkelijk heeft men dus bij het afbreken van de kerk niet de moeite genomen deze grafkelder uit te graven. Men heeft hem slechts afgedekt met een grote grafzerk, die in de kerk aanwezig was.

In 1894 wordt deze door gras overwoekerde grafsteen toevalligerwijze herontdekt. Het blijkt de grafsteen te zijn van Abel Onsta, die in 1483 overleed.

De steen die een afmeting heeft van 2.36 m x 1.17 m, wordt overgebracht naar het Prov. Museum te Groningen.

Daarna raakt de grafkelder langzaam vergeten, totdat omstreeks 1910 enkele kinderen die op het kerkhofje aan het spelen zijn de schrik van hun leven krijgen.

De grond verdwijnt plotseling onder hun voeten en ze zakken een eind naar beneden.

De grafkelder is ingestort!

Als de eerste schrik voorbij is, blijkt de kelder, waarin zich nog vele geraamten bevinden, een fijne, zij het wat lugubere kinderspeelplaats te zijn.

Maar na enige tijd steekt de gemeente daar een stokje voor, vooral met het oog op verder instortingsgevaar, en laat de grafkelder dichtgooien. Het puin dat men er in aantreft, wordt gebruikt ter verbetering van de Molenstreek in Wetsinge.

Zo eindigt de veelbewogen geschiedenis van het oude kerkhof aan het Hoogpad, een onterecht verwaarloosd stukje Sauwerd.

G. D. Boonstra-Ludden.

Uit Contactblad
1974.

